

Сухэ-Баторнуң 90 харлаанынга

С. ЭРДЭНЭ.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

Тоожудон үзүндү

Чанчын, саймат, поян, дүжүметтер тус-тус майгынарында кирип озуруштары билек, хөгжүм-музыка чиршөп дүжүп, шериглер баалаа чысаалга беткейи бергенер. Сухэ-Батор, Хасбаатар, кызыл шеригдин команддалачкы майгылар мурунда ийдирип кырыкча үе берген, оон Сухэ-Батор бөрүгүн уштуу алаш, ийдирип кончут дымныг эвс-даа боо, оокум болгаш тола үн-биле чугаалап эгелээ.

— Штер, араттар! Бөгүн бистин моол чурттуу салым-чолуна өлчөй кеккич болган тоңулуугу уугу байырлап хүн боон турар-дыр. Бөгүндө бир чыл бурунгаар бистин моол араттын түрүм шерин союзу улустун кызыл шерин-биле күжүн калып алгаш, го-минь болгаш ач баронуун дөрбөчкелерин чыгача шаап уядуу сүргөн. Оон Алдин-Булактын эгелээш, Наймыс-Халхонун хостап алгаш, чеди айнык он биринчү хүнүндө Араттын бүрүн эргелг, дүрүм баугаар бүгү улустун күөл-соруун илереди, тускай догунаан Моол күрүнеин тургусканын чарлаан болгай. Ол бүгү ажал-чорудулаан бистин арат-намын тоо-лоо-лоочин эштер мерген болгаш моодарымы-биле удурун баштап, чүгө демократия баууу калбаа-биле тургузар дон хувиаскаачы суртаалды хайнуу ортузунга чедимче-дег нештередин, феода бол-

гаш покинанын каргыс чаа-аанын эрге-дужаалы бүрүн уушпап, чингине идымларга чыргамдын дөдүлгө чедер арым орук аяктыдым.

Араттын хувиаскаачы бот-тандырган намчы эштер — бистин кол сорулгавыс болаа, түмөн чылдарын дүргүзүлгө-феода идееттерин дарла-лынга бааындарган адым-ту-ренги араттарын мойундан човулаанын аар кара дөңү-зүп адырып октааш, чүгө моол улустун тускай догу-наанын, бүрүн эргенин бадыткап, дөдөгөй күрүне-ринин аразында адаар аттыг, олуруу олуттуг тускай хама-рышас күрүнеин тургуза-рын хандыры турган. Бис-тин араттын революция-нын тилкенинде бээр бо эртин турар баштайгы чыл-дын байдалын долгаандыр топтап бодап көргө, намчы эштерин бо сорулгавыс чоп, мерген болгаш хой түмөн араттарын шаандагы байда-лын, эргинин каргыс бау-чу-румун уушканышаан эскер-тин болуу дөрүн тодаргай-лыг билдирди. Бистин бо улуг хөрөнгөсө Совет орус улустун талазында эш-хуузу-биле холун сунуу дуа-лажырынга беленин ууда-ла-ра илергейдишпаан, ол ду-заламчылыг бистер багыне

индир баары-биле тус-тус эскадрон айы-биле шуужуп эртин турган.

Манаа надымны ажыдып турда, Сухэ-Баторнуң чугаа-зын дыңсаарга, оон чугаа-зында сөс бүгүдөзүнчө ханы уткаалын, далам чок таваар, оокум сөткелдин чыгып-чыл-магал, чугаа калында холун бурунгаар сунуу тур-ганын мыда турган хей арат түмөн оларын баштыкчымыс келир үениң узун болгаш уузу оруун чонунга айтты, чаа Моол күрүне-ол оруктап лепшигенин бектеринче шапкын хөгжүрүчө буу-редди бадыткаан ол деп би-лип турганнар. Моол чурт-туу удурун келген бо чаа ки-жи арат түмөнин бузуреткен айы-шылдыг хуулаа-лын эвс, харын ху-виаскаачы хөрөңгө, ху-виаскаачы чаяаттынын төртүтүнгөн оран чурттуу хувиаскаачын оруу-биле өрү тыртып, кайтамчы-тыг номналды шингээди ал-гаш-биле чонун бузуреткен чаалап алган. Арат түмөнин сатып-сеткили чүгө бо ки-жини эдерер болаа, чурттал-ганын чотугунаа бекти хог-жүдөзүнчө чеди болуу-дур эвсчө дөрөңгө илередит болу берген. Ийчыл надым хүнпериде хойун аразында нештерин чугаа чүгө Сухэ-Баторнуң дугайында болуп турган.

Моолдунан Г. САНЧАА очулдурган.

Цэмадин ГАЙДАВ.

КЫЗЫЛ ШӨЛДӨ

Сүрүг чаагай Кремльге Аадаш баргаш үзүп, кирип Сухэбаатар эрте шагда манаа чораш дижиер.

Чалбымын ышкыш кызыл сымдыс чидиг чырымын Чанчынымыс чалап алгаш чанган дижиер.

Олап чораш Сухэбаатар изин тыпкыш истей берсе, Озал чокка Ленинниң өрөөнлөгө чедө бээр.

Тууш, суйбан кирип турган экиннин Тудалары чымыр хөвээр чадаас боор.

Моол чурттуу салым-чолун манаа чугаалашкан, Моол-совет наймыры манаа төртүтүнгөн.

Болат-кай дег бижыг наймыралдык эге ужуун Бо өрөөндө Сухэбаатар алгаш чанган төгүлдүг.

Өндүр улуг наймырал дөргө, чырык хүн ол! Өндүр-тала төрөл дөргө,

наймырал ол! Алыс моолдан аалдап келген бистер шунту

Адыжында турган ышкыш магалачкыны! Буурул Кремль сымдыкты бисти харан,

Бүгү чону кудумчулап дажалан дем дег, Кандыг кончут көйөй оордуг

уузу боор бис! Кандыг кончут өргү баарыг эштерин бис!

Өлүм чок Ленинни өшпөс чырык сымдыг Өргүн Моолга баштай хүнпер чырып келген.

Алдын херелд бүгү чүгө тарай чаштап, Арат чаааа сүдөзүгө монгөжирэи.

ЧЫЛЫГ УЖУРАЖЫЛГА

Тыва АССР-ниң Чогаалчы-лар эвилелин баштаар, че-риниң даргазы, Тываның ал-дарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажы-биле ужура-жылга украин черге болган.

«Он бир» деп шизин Ровно-нуң Николай Островский ат-тыг хөгжүм-шин театрына элзэн каш чыл үнүп турар. Дубно чанынга Сат Бүрөк-кейге командьаттан он бир пу-леметчиктерин чыгыс базым-даа аткаарлавын тулушкы-нын ында көргүзүп турар. Ун-шини бистин Держино суур-га көргүзүп турда, чогаалчы-

ны өөрүшкү-биле уткаан. Суурнуң Култура бажыны-га тыва болгаш украин улус-тарнын наймыралыга турас-кааткан митинг база болган. Аңаа Кызыл хоорайны хүн-дүлүг хамаатызы И. Т. Кузнецов 1943 чылда Тыва респу-бликага баштай фронтудан тө-лөз болуп чорашкан база чу-гаалаан.

Держино суурнуң школа-зынга чогаалчы-биле уттуу-дурбас ужурамылга база бол-ган. Аңаа Кызыл-Эник Кыр-гысович Кудажы оон «Уйгу

чок Улуг-Хем» деп романын-дан үзүндүнү болгаш «Влаш-ка йерзэл» деп шүлүглелди украин дылга өөреникчилер чугаалай бээрке кайгай берген. Чогаалчы бода акы-дуңма-лышкы Советтер чуртунда тыва улустун экономика бол-гаш күлүтсө хөгжүдөзүнчө чедип ал турар улуг чедиш-киннерин дугайында чораш-на черинге чугаалап, таныш-тырган.

Я. ВОЙЦЕШКО, Держино ортумак школазы-ның бажыны.

ЧУРУНТА: солагай таладан: Евгений Евтушенко, Виктор Боклов, Лариса Васильева, Алексей Марков шу-

лүглел келжээинде. В. САВОСТЬЯНОВУН, Б. НАВАШКИНИНГ фотозы. СЭТА-ның фотохрониказы.

Ак халаттыг кижилер

Эртен кижилейг чылда малчынар шуудуруг ажал-деи. Бригада шизин-биле чүс ангор өшкүгө ошааштыр 90 анайын өстүргөн, өшкүдө-не 700 грамм дүктү кыргаш, күрүнеге дужаалаан. Бо айлы-нышкы Ч. Ооржактың кийрген үзү биче эвс. Ол малчы-нарын шалкыны ажылда-рынга таарымчалыг байдалды тургузуп, ошаашкан акымын бекит дөдөгөй чорудун бе-дени эвсчө эвс салдары че-дирген.

Москвадын мурнакчы боду-ругелеринин коллектитери күш-ажылды чеп-организа-таарыны, ажыл-агыйны эвс-чорутту бодуругказын, са-гында-урум үрөс чорукка удуу демселди күштелдир-терин дугайында чаагай эге-зешкини бригадалык мэд-чынары чүдүдүгүнүп дет-көн. Ийчаанга кижи бүрү-зүлүп боду-харымсаалзын бе-дирелин талазы-биле бри-гада чорудар ажылдарын парторганизацыйың планын-да кийргеп.

О. КАЦ-ОД.

Чөөн-Хемчик район.

КЛУБТАРНЫ ТӨПЧÜДЕР

Бистин чуртта клубтарын төпчүдөр ажыл шагла-ла эгел-лэн. Ону 1985 чылда чедир доозары көрдүгөн. Бо айты-рыг талазы-биле ажылдар бистин республикада эгелээ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тыва АССР-ге клубтарын төпчүдөр дугайында» доктаалды хулаш алган. Доктаалды боттандырып со-рууга-биле Култура минис-терствозу, райүүс-компарниң култура кидистерин, култу-ра албан черлери тодаргай хемчеглерин ая эгелээ.

Клуб системазын уду-ругказын экижидер талазы-биле ажылдарын чоруткап. Кызыл-өлдери агиткультбри-гадаалары шалкыны. Чам-дык районнарда култура комплекстери тургустунаа. 1981 чылда Сарыг-Септин култура комплекси, Өөтүң төпчүткө кедэ клуб систе-мазы ажылдап эгелээ.

Бо чылын Бүрөн-Аксынга, Туран, Кызыл хоорайларга төпчүткө клуб системазын тургузар. Район төптеринге болгаш Кызыл хоорайга уру-ларын музыка школарын, клубтарын долгаандыр култу-ра комплекстерин тургузар. Бирги кварталда Бай-Тайга, Өвүр, Эрин районнарда бо ажыл эгелээр.

Ажылды шапкынчылар со-рулга-биле Кызылдың уран чүдү уюлжизинин сүргүзү-дарында «Методист-организа-тор» бодуругун дугайын өрө-дип турар. Учылгышын доо-зукчулары култура комп-лекстеринин ажылың ык шингээди алган. Оларын чаа тургустунаган төптерге чоруткулаан.

Төпчүдүгүн ужуру-дуу-а-а чүдөй-Чер-чеге билар-гай клубтар, библиотекалар, чыгыс аай планын, уду-ругказын култура төптери анаар. Бир кедэ клуб час-каан чүдү-дээ кылып чет-тисип турган болза, ам комп-лекстин үзүшкүннери кы-

лытар арга бар анаарга. Төпчүдүгүн ужуру-дуу-а-а библиотекалар системалары көр-гүзүп эгелээ. Ажыл чотга-дык уулашыл болгаш дем-ниг анаарга.

Каа-Хем районнуң Сарыг-Сепке, Эрининин Бай-Дага кедэ култура комплекстерин тургузары көрдүгөн. Апрельде төпчүткө клуб систе-маларын болгаш култу-ра комплекстеринин дирек-торларыга курстары чоруд-

Республиканың өртем-мето-диктиг болгаш култура-чы-рыдымкы ажылдын төү төпчүдүгүн организаста-рында дууа кылдыр методик-тер ажылдарын кылган. Төп-чүдүгө талазы-биле докумен-тилерин чер-челерге чоруд-уп берген. «Төпчүдүгүн хөгжүдөр», «Клубтун паспор-ти» деп брошюраларын бе-леткөөн.

Бо чылын Тыва АССР-ниң коллегиязынга Каа-Хем рай-оннуң култура кидизинин чорудуп турар ажылы дыңсаар. Төпчүдүгө үзүндө ун ажылды хыналдага тускай комиссия алган турарын көргөн. График баугаар бүгү рес-публикага клубтар төпчүдү-гези сөөлүг 2-3 чылда доос-тур.

Баштай төп клубтарын өскелерге ужуру-дуу-а-а барымдалааш, деңсизээр айы-биле ирак, четтисмес черлерге тускай култура комплекстерин тургузары көрдүгөн. Ажылды совхоз-тарын парткомшары, кедэ Советтер удурут.

Кызыл хоорук-экономику култура кидизин баштай «Колос», «Енисей», «Евдог» Култура бажынынын мөөн-өзү, оон соонда ону долга-дыр уругтарынын музыка шко-лазын, паркти, кинотеатрлар-ны спорт болгаш агитшолдер-ин, бичин уруглар клубтарын хаара тудар.

А. ХОВАЛЫГ.

Редактор В. С. ШАРАВИЦ.

АГААР

Агаар стапидизин медээ-ни баугаар алырга, бөгүн республикага бүргөн, алыар, хар чабас. Соңгу-ноон ула-нымын хаттыг дүргөн секунда 2-7 метр.

ЖИИ

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ «НАЙЫРАЛ»: «Өршөп көр. Аруна» (2 сериялы) 9.30, 12.10, 17.00, 19.40. «Демселе» 15.00 шактарда. «ПВОНЕР»: «Адаар ужура-дыр» 9.30, 12.30, 16.20, 18.10. «Советтер чуртунуң пионерас-

ри» 11.20, 15.10. «Кызыл ко-па-лар» (2 сериялы 1-ги фильми) 20.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Өлүмге такар-жыры чайлаш чоң» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Чагыр № 59.

Солун неделада 6 катан үнер.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ҮНУУШКҮНДЕ

Өртөң-Арыг. Ол малчы-нарын бригада төү. Ында садыг, эмнедег, кызыл-булун, чунар-бакчы, мал эминин бажыны бар. Топке малчы-нар бо-ла чыгып, хуралдай бээр. Хүүрентигер, Көкөз, Чоде деп черлерин бедир-леринде, тоштен ыракта мал-чынар кыштап оларар.

Дөңейлиг хураң атыг, дөңейлиг кара барбалыг ки-жи бригада төүндө челин бар чорудурун, кока-хөбөз чо-ну бо-ла эскерер. Ол дөңгө Чанчык Самбаевич Ооржак-тыр. Оон ээлчеглиг үнүш-күнчө айттанышканы ол. Ону малчынар ырактан-на дораан таныр.

— Чанчык эмчи кел чор. Дөңгөйде онза болушкуннар дыңсаар бис — дижиң, олар оорутулур. Олар аалчылынга чин сарыг сүтүгү шайын, аш-чөмөн дөңгө, чымыр у-луп чаччыкан. Ол ында улуг-биче кижилерин кал-дып хайтааран турар. Оон аңгыда ол партия эге ор-ганизацыйың секретары. Малчынар сонугаан айт-тырын салып, таймырлаадып аарлар.

Кызыл-Тайга салбырында

Устүү-Ишкынниң өшкү бри-гадазында 70 кире чурттагыч бар. Аңаа эмчилеп 21 чыл ажылдаан. Ол чаштарын кал-дыкчы онза кичээниң са-лып, айда үш удаа малчы-нарга челин, бичин чаштарга тарымшыкын чотугуру үзүндө чорудуп келген. Ийчаанга ылаа уругтарынын кадым эки.

Кызыл хүн дүртү кыска. Кыштаглар аразы ырак. Аал-дарга четкен, барык чартык ай чыгыс болу бээр-дир мен. Бир малчынга баргаш, буу-хаа шинчээш, айттылар эвс. Оларын шинчип, эмир сазар. Партия, чаагын тода-таал, шинтирлерин таптыш-тыр. Оон аңгыда малчынын бөгөдө-хомудаларын шин-тирлерин дөңгө ажал-ла хей — деп, Чанчык Самбаевич чу-гаалап олар.

Бир-ле катан чаксаар, Бел-Орукта малчы Сөсүл-оол Ондардан чалаа келген. Эм-чи оруун эки билер болгаш дораан айттылар мен дон. Ийчыл хемин эринге көзү-ге, сарыг суг саарым, дайыш чыдар болган. Ол сугаа чор-туп киришкен. Элзэн кеккич чорда, азы дамыт адаачы-нир шаптырып турар берген.

Боду дамылап туттушпакш, адыш суг агымдан чалаа-ды идиштерге, оозу эринге үне берген. Ол суг ортузунга тура, дуза дилеп кускалаан. Удааанда кыштагдан улау-с четкелен келген. Олар ар-тамчы октап берген:

— Белиңге ык баглааш, туттун — дижиңер. «Оон судан үндүр соорту бергенер болбос ийкис. Кандыг шаптаразын турбас дээр. Оон алыс сагыш аарыг аңгыда болгаш, долгаанымыс бөдөн уттушкан болдум. Өтгө келгеш, аарыг кизини шин-чиримге, грипптиңи тода-раан. Сыккыртып, эмир бер-тис, чачылкан мен» дэп, ол чугаалап уламчылаа.

— Күзүн сес айда чүве. Мурнактын малчин Чамзыры Ооржактын үш харамы Лена-зынын ээли лизин араан деп чалаа келген. Дораан чет-кеш, шинчиримге, хөрөңдө дөңгө берген болган. Оон дөңгө шактап сыккыртып, оон холук эмизимин соода, уруг акжын эгелээш. Ада-неанин эмизиринин сүмезин берген. Хүүрентиге малчыныры таварып балдары-биле Кыя-тыгаш ажылкан мен. Арт кы-

рынга келиримге имиртиңей берген. Хөперте адышын хөзөк шугулаан үнү дыңла-лып, ыла-лаш кызартканын берген. Адым мырыяй ки-жи октаптыг дег хойр. Арай деп дан атсып, черге хонган мен.

Эминин харымсаалам удуу. Кижилерин кадым камгалап, калың-даа уездере бараан болуру — эминерин дөңгө хулаагези. Чанчык Сам-баевич ол хулаагезин ажыл-хө-рөккө боттандырып чорутуу. Малчынарын партия эге организацианын секретарына беш чыл улаштыр со-руткан. Ийчыл-бүрү ажал-хе-терин шинтирлерде, ол бри-гадаын коммунистер-биле малай-ла сүмезир. Партия-изацианын коммунистер тус-тус даалгаларын. Чык-саа-дөргө, мал чөмү хулаагези чаргыларын контролзаарын Д. Сатка даалган. Р. Сат хө-рөңжөн малчынырын орту-зунга ажал чорудар хулаа-гези. Ч.Д. Ондар малчыны-нын хандырылганын харым-саалаа. Бо коммунистердин хой-ниш даалгаларын канчаар күөсөдип турарын хураалдар-га дыңагылаан.

Хөгжүм-шин ТЕАТРЫНГА

Росконцерттин улустун хөгжүм ансамблиниң концерти февраль 2-де хөгжүм-шин театрынга бо-лур. Эгелээри 21 шакта. Уран чүүл удуруткучу Дмитрий ПОВОРОВСКИЙ. Ыражызы — улустун ырларынын II Бүгү-россия конкурзунун лауреады Тамара СМЫСЛОВА.

«СУРАГЖААН АЯЛГАЛАР» эстрада-хөгжүм шизинин көргүзүлгери хөгжүм-шин театрынга да-разында хүндөре болур:

Февраль 4-те кежээкиниң 20 шакта; Февраль 5-те 16.30 болгаш 21 шактарда; Февраль 6-да 16.30 болгаш 21 шактарда. Билеттерин хөгжүм-шин театрында болгаш «Саян» универмакта садып турар.

Автовокзалда, «Моңгүл» аалчылар бажында баш-таар черлерин эр болгаш хөрөңжөн улус аалчынын ачыл-дуузын ажаллаарынче хамаатыларын Тыва АССР-ниң Чонун амыдарга халды-рылган министрствозунуң «Тыва параммаксер» на-тыкшыкчыны чалап тур. Ажылдар үелери: эртенги-

нин 8 шактап кежээкиниң 20 шакта, воскресеньде—эртен-гиниң 8-тен хүндүскүнү 15 шакта чедер. Кызыл партиян куудуучуларын № 7469 ба-жында косметиктиг болгаш салаалар шеверлээр кабинет-тер база ажылдай турар. Ажылдар үелери—эртенгиң 8 шактап кежээкиниң 21 шакта чедер.

Эволюцияны кол улааныш-кымы. 13.05 — Сиверге, ала-иелер. 13.35 — География. 7-ги класс. Карпаттар, Крым, Кавказ. 14.05 — С. Орлов-туң шизилем. 14.35 — ПТУ-га чүү чүгө, канчаар өрөдип турарын. 15.05 — В. С. Вишневский — «Оптимист-трагедия». 15.50 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Совет патриот» Кипокур-нал. 18.55 — «Азия теле», Ни-

М. Е. Короткова биле Р. А. Родина олар Туранын чон антекамында ажылдап турар. Олар аарыг кижилерге ам белеткээр даалазын шалкынын кылып келген. Кай-ыс-даа коммунист күш-ажылдык шалкычылары. Мария Ефимовна онашкан ажылдыг үдөргөргө боорундан аңгыда, амыктарын даргымычымы. Ол бо анте-

кага 15 чыл дүргүзүндө ажылдап, дур-жугаалыг ажылдакчыларын бирээш анаарган. Ийчаанга амыктарга арга-мер-гезини күзөлдүн-биле дамчыдып чорутуу.

ЧУРУНТА: М. Е. Короткова биле Р. А. Родина олар ажыл үзүндө.

А. ОШЕРОВТУН фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ БИРТИН ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Уе», 8.40 — Эртенги сула шимчээштин. 8.55 — Д. И. Шостакович. Фортепианога № 1 соната. Ленинградтап дамчылыга. 9.10 — «Боданын уе». Уран-чечен телефильм. 9.15 — «Июн аян-чоруктар кызуу». 11.15 — «Ак кыштын ыры». Латвия телевидениниң, радионун уругларынын ыры ансамблиниң күөсөдөш.

11.35 — Медээлер. КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дөл өөренип тур бис». II-ги телекөзөлд. 11.55 — 15.10 — Чапсар. МОСКВАДАН

15.10 — Медээлер. 15.25 — «Сибиринин Корчатины». До-кументалдыг фильм. 15.35 — «Соңгө Ленинниң библиотеканы». — «Коммунизмге чөмчөлөрүн чин уруглар аарым». 16.00 — В. А. Фаворскийн мастер-сыялында. 17.00 — Улаустун

хөгжүм херекселдеринин ор-кестринин концерти. (Венг Улус Республика). 17.30 — Шунтуу-саа стадион. 18.00 — «Горнистер. харымалар!» 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдарлар». 19.30 — Сталинград тулауш-кунуун 40 чылга. «Гене-рал Шубинский корузуу». Уран-чечен фильм «(Мо-фильм)». 21.00 — «Уе». 21.35 — «Хөгжүм оолдар». 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

НИИТИН ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 — Немен дүк. 12.35 — Нияти биология. 9-ку класс.

667000. Кызыл, Шетиники болгаш Кравченко куудумчуу бажы № 3 2-23-54, харымсаалаг секретарынын 2-23-33, секретарынын 2-23-35, кидизинин 2-31-75, дөңгө кидизинин 2-31-75, чаага кидизинин 2-41-27, информация кидизинин 2-20-60, култура кидизинин 2-23-54, кедэ ажыл-агый кидизинин 2-21-47, корректорларын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуу келбейн барганда 2-32-75 телефоне долгаар.